

վրայ, որոնք շատ աւելի կը նեղէր ու կը տանջէր, իր խիստ բնաւորութեամբ, քառասուն օր մութ և խոնաւ բանտին գետնափորին մէջ, կնքելով երդիքն ու ղռնելը, որպէսզի ոչ ոք մտնէ և բան մը բերէ անոնց, այլ լոկ հաց ու ջուր, ան ալ ազահօրէն չափաւորելով: Սակայն Նախախնամութիւնը ոչ միայն ասոր ըրածները պարապի հանեց, այլ նաեւ նոյն արգիւտած երդիքէն ճշմարտութեան լոյս ծագեց, և կնքուած ղռնէն մտաւ ինքը մոգպետը վկայ ըլլալու մարտը սրտերու անդորրութեան, որ հանգիստ քունի աստեղ իսկ կը տարածուէր իր ձեռքով խոշտանգուածներու դէմքերուն վրայ. և իր դատարկարան բերանն ալ կը ստիպուէր պատմելու անոնց վրայ տեսած սքանչելիքը:

Ինքը: Եւ ահա նոյն տեղ՝ ամէն բանի մէջ յառաջադէմը՝ Ղեւոնդ երէց, կու տար անոր ընդունելութեան ողջոյնը, և համաձայն բուն եռանդին՝ որ Աստուծոյ ճամբուն մէջ երբեք ետ կենալ չի գիտեր՝ կը ստիպէր կը մղէր ըսելով. «Փութա, մի հեղգար, գուցէ նորէն կուրհաս ու մութի մէջ քալես»⁴¹: Իրօք ալ փութաց ան մանաւանդ թէ կանխեց քան իր յանկարծագիւտ վարդապետները և առաւ նահապետութեան զրաւականը:

(Շարունակելի)

Հ. Ղ. ԱԼԻՇԱՆ

Թրգ. Հ. ՔԵՐՈՒՄԵՅ Վ. ԶՐԱՔԵԱՆ

(41) Եղեշ, 242:

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն

Նամակդ առի: Բայց նամակ չէր, սիրելիս, Այդ քու հոգիդ էր սարսուռ, Որ իրեւ մի օգտյալ սէր, քնքշութիւն, Ինչ կը հասնէր թեւարախ: Ո՛հ, վերապրում հոգեկան, Ո՛հ, անցեալի մը շքեղ Ապարանքը մարմարեայ, Որ կը կանգնէր վերջապահ: Յուշեր, յուշեր, անապատէն ալ անդին, Միշտ արեւոտ, և ջերմութեամբ անըսպառ Սիրտըս քեզմով կը լրնար, Ու ես հըպարտ, ու ես յանկարծ երջանիկ, Յաւերս ամէն մոռնալով Քեզի, հոգիս, այս պատասխանը գրեցի: Նամակդ ափիս մէջ կը դողար, սիրելիս, Կարծես ըլլար սիրտդ խանգոտ անոր վրան, Թուղթն՝ աչքերուդ ժրպիտին Որպէս թարգման անկեղծիկ՝ Հորիզոններ կտրելով Ինչպէս սիրոյ ազաւնեակ, Կու տար հրաւէր ինչ կեանքի: Պիտի ապրիմ ես քեզմով, Եւ դուն ինձմով պիտի մեծնաս, անհունաս:

ԱՐՄԱՆԻՐԵԱՆ,

ԳՐԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱԳԻՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ՍՈՒՐ ՔՈ՛ ԵՒ ՍՈՒՐ ՄԵՐ»

«Բազմալեզու»-ի այս տարուան Սեպտեմբեր-Հոկտեմբերի թիւին մէջ, աչքիս դարկաւ հատուած մը, Հ. Յակոբ Զանթայեանի դրուածքին խորագիրին վրայ:

«Վարդանանց Պատերազմի Առթիւ Խորհրդածութիւններ» վերնագրին՝ Զ. բաժնին մէջ միայն՝ ան կը դրէ. — «Սուր քո՛ եւ ... սուր մեր»։ Իսկ ուսումնասիրութեան ընթացքին, Զ. բաժնին մէջ, այդ մասին ո՛չ մէկ խօսք: Մինչդեռ, Գ. բաժնին մէջ, այդ խօսքին ֆիշդ պատմական ձեւը միայն յիշուած է իրմէ: Այսինքն, «Սուր քո՛ եւ պարանոց մեր»:

Արդ, Գահիրէի Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Վարչութիւնը, 1950-ի Յուլիսին, թերթերու մէջ բացած էր թատերական մրցանք մը, Վարդանանցի 1500-ամեակին առիթովը:

Ես մասնակցած էի այդ մրցումին: Անմիջապէս զրկեր էի՝ կանուխէն իմ խմբադրած բեմախաղը. — ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ, Երեք Արար: Այդ թատերակիս մէջ, կարծեմ առաջին անգամ ըլլալով, հրապարակ դրուած էր, «Սուր քո՛ եւ սուր մեր» աննական ձեւը: Եւ այդ՝ Սպարապետ Վարդանի բերանը դրուած, ի՞մ կողմէ: Ի՞նչպէս. —

Երկրորդ Արարիս մէջ, Արտաշատի ժողովին, երբ հայ մեծերը կը խմբագրեն Յազկերտի հրամանագրին տալիք իրենց պատասխանադիրը, Յովսէփ Կաթողիկո-

սը կը թերադրէ եւ Ղեւոնդ Երէց կը դրէ: Երրորդ կը հասնին այն կէտին՝ ուր կ'ըսուի՝ «Սուր քո եւ պարանոց մեր», Վարդան կ'ընդմիջէ, — իմ թատերակիս ցուցմունքովը —, ու կ'ըսէ. —

Վայրկեան մը... Վահագնա՛ն Հայրապետ, չնո՛րհ...: Այդ վերջին խօսքը՝ ո՛չ...: Անոր տեղը՝ «Սուր քո՛ սուր եւ մեր...»: Ծիշդ է, առաջինին պէս ֆրիստովալան չէ՛՛՛ այս ձեւը: Պիտի ըսէք նոյն խո՛ւ՛ մոլսխալան է, — «Ակն ընդ ահան եւ ասամն ընդ ասաման»։ Եւ այլն»։ Ու Վահան Ամատունիի բերնով ալ՝ ամրացուցա՛ծ եմ այդ առողջ սկզբունքը. —

— «ՎԱՀԱՆ ԱՄԱՏՈՒՆԻ (ընդմիջելով), Իրաւունք ունի Մամիկոնէից Տէրը, մեր խաչապաշտ մեծ նախնեաց խօսքն է. — «Սաչը զօրաւոր՝ տէ՛րը կ'ընէ»։ Մոգերու սուրին դէմ, խաչո՛ւ՛ զօրացած առ՛ւր եւ մեր...: Մենք մեր հաւատքէն չենք խախտիր, բայց սուրի դէմ ալ՝ մեր պարանոցը չենք երկաւրէր»:

Ու դեռ ամրապնդած եմ այդ սկզբունքը՝ նաեւ ժողովին ներկայ եղող Նախարարներուն բերնովը. —

— «ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԸ (ոգետը ու միաձայն), Այո՛, այո՛, Սուր քո, սուր եւ մեր...»:

Կաթողիկոսն ալ կ'ըսէ զոհունակ, — Ապրի՛ք, Սպարապետ եւ իշխաններ, համակարծիք է ձեզի՝ ձեր հոգեւոր պետը: Ղեւոնդ Երէց, դրէ ա՛յդպէս. — «Սուր քո, սուր եւ մեր...»: Աւելի՛ առնական ու մարդկային է, որչափ աստեղ որ դայլեթո՛ւ պաշարուած ըլլայ մարդկութիւնը...»:

Արդ, Բազմալեզու-ի մէջ, Հ. Յակոբ

Զանթայեանի ուսումնասիրութիւնը կարգաւորով 1950-էն յետոյ, աւելի ճիշդ տարիութեան ետքը, հարց կը ծագի մտքիս մէջ. — Միեւնոյն դադարաւոր, միեւնոյն ատեն, յայտնուած է երկու տարբեր անձերու կողմէ, նոյնիսկ մէկն աշխարհական, միւսը եկեղեցական —, զարմանալի զուգադիպութիւնով մը, — թէ ոչ՝ իմ թատերակը, ունէ կերպով, ծանօթ է եղած յարգելի Միսթարեանին, եւ ան՝ իրաւացի դտնելով հոն յայտնուած առնական սկզբունքը, «Սուր քո՝ սուր եւ մե՛ր», որդեգրած է զայն՝ իր վերոյիշեալ դրուածքին... հազիւ թէ խորագրին մէջ: Արդեօք վախցած է աւելի յանդուգն ըլլալու, անոր համար լուռ անցած է՝ բուն ըսուելիք տեղը, այսինքն իր Զ. բաժինին բնագրին մէջ:

Իսկ եթէ, առանց իմ թատերակին անտիպ ձեռագրէն օգտուած ըլլալու, ինքն ալ՝ ինձ պէս ինքնամուղ՝ ունեցած է այդ դադարաւոր, — «Սուր քո՝ եւ պարանոց մեր»-ին փոխան՝ «Սուր քո՝ սուր եւ մե՛ր» ձեւը նախընտրելով, — թող հաճի յարգամեծար Հայր Յակոբ Զանթայեան՝ տալ մեզ, այս էջերուն մէջ, ի՛ր ալ յղացման մանրամասնութիւնները. — Ե՞րբ, ի՞նչ առիթով, ո՞ւր ունեցած է:

Կանխաւ յայտնելով չնորհակալութիւններս, կը վերջացնեմ այս զարմանալի դուր-դադիպական մէջբերումը:

ԶԻԹՈՒՆԻ

9 Դեկտ. 1951
Փարիզ

Ազնիւ պարոն Զիրունի,

Վարդանանց մասին դրած յօդուածիս խորագիրներու առիթով բացատրութիւններ կ'ուղէ ինձմէ, թէ ի՛նչպէս «Սուր քո՝ եւ ... սուր մեր» գործածեր եմ փոխանակ «Սուր քո՝ եւ պարանոց մեր» համաձայն բնագրին. արդեօք իր թատերական դրութեան կանխիկ ծանօթութեամբ մը՝ թէ «զարմանալի զուգադիպութիւնով մը»:

Առաջին ենթադրութիւնը՝ ո՛չ. քանի որ տեսած չեմ իր գրութիւնը եւ տեղեակ ալ չէի նման երկի մը գոյութեան:

Ուրեմն պարզ զուգադիպութիւն մըն է, որ կը ծագի՝ պարզապէս նկատելով նոյնինքն Վարդանանց բռնած դիրքը:

Այս պատերազմի առիթով կը կատարէի խորհրդածութիւններս, ծանրանալով այն կէտերուն շուրջ՝ որ ինձի անտեսուած կը թուէին ըլլալ, եւ որոնք սակայն իմ ըմբռնումով պէտք էին նկատի առնուել, լուսաւորելու համար դէպքին հոգեբանական բնոյթը. իսկ հարեանցի անցեր եմ այն դէպքերու վրայէն, որոնք այլեւս մեկնուած ծանօթ ելոյթները կը նկատէի այդ հոգեբանական հարցերուն:

Ուսումնասիրելով Վարդանանց պատմութիւնը, անկարելի է չնկատել այն իրականութիւնը՝ որ դէպքերը պարտադրած են Վարդանանց ոգիներուն: Անոնք նախապէս հպատակ, հաշտարար, բայց փարած իրենց կրօնական համոզումներուն, պատրաստ մատուցանելու իրենց պարանոցը, փարած իրենց հայրենի աղատութիւններուն եւ պատրաստ պաշտպանելու դանոնք, ստացան այդ վճռականութիւնը:

Գրութեանս խորագիրներուն մէջ ուղե-

լով ամփոփել յօդուածներու պարունակութիւնը եւ իմաստը, դտայ որ այդ փոփոխութիւնը «Սուր քո՝ եւ ... սուր մեր», փոխանակ «պարանոց մեր», իրապէս պատմականօրէն կատարուած էր, եւ առանց երկար բացատրութիւններու կ'արտայայտէր մեր բանակին կեցուածքը:

Իսկ յօդուածին մէջ երկարելը այդ բանաձեւին վրայ, պիտի ըլլար ուսում մը պատմական մարդէն դէպի դրական մարդը: Ո՛չ ալ երկիւղ իմ կողմէս: Եթէ Վարդանանք կատարեր են գործ մը՝ որուն համար կը պարծինք, ես երբեք վախ պիտի չղգայի այդ գործը ներկայացնելու, — եթէ երբեք կարենայի —, իր բոլոր դիւցազնական բարձրութեան մէջ. ի՞նչ ո՛չ թէ հակառակ, այլ պաշտպան է արդար Սուրին:

Կը յուսամ համառօտումս գոհացուցած ըլլալ Պր. Զիթունին. իրօք զուգադիպութիւն մըն է, երկու տարբեր անձեր, մին պատմութենէ, միւսը դրականութենէ մեկնելով՝ կը հանդիպին նոյն բանաձեւին: Հոս ալ եթէ տարբերութիւն մը կայ այն է՝ թէ — ինձի պիտի ներէ Պր. Զիթունի — նամակի շարադրութեան առիթով արտայայտուած այդ դադարաւոր, «Սուր քո՝ եւ սուր մեր», հոգեբանական չէ: Անձուկ տեղը չի ներեր երկար բացատրութիւններու, միւս կողմէն դրչի ծառայողները կը պահանջեն ունենալ այնպիսի աղատութիւններ, որոնց աչք պիտի գոցէ պատմութիւնը:

Հ. Յ. Զ.

ԵԶԱԿԱՆ ՄԿԻՏՈՒԹԻՒՆ ՄԷ

ՍԽԱԼ ՄԵԿԵՈՒԹԵԱՆ ՄԷ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ «մեռելներուն համար մկրտուիլ» բացատրութիւնը, (Ա. Կոր. ԺԵ, 29) վիճաբանութեան նիւթ եղած է և է մինչեւ այսօր: Մարկիոն՝ երկրորդ դարու նշանաւոր հերետիկոսը, առաջինը եղաւ առաջարկելու անոր անտեղի մեկնութիւն մը, որ զժբաղդ հետեւանքներ ունեցաւ, որովհետեւ քրիստոնեայ աւանդութեան գետը ճիշտ աղբիւրին քով պղտորեց, և այսպէսով մթագնեց այդ անցքը. նոյն իսկ սուրբ Հայրերուն մօտ: Հետեւաբար, նախ սուրբ Հայրերուն և յետոյ Գալոցականներուն (Սիզուստիկներու) մէջ, պակսեցաւ համաձայնութիւնը մեկնելու Ս. Պօղոսի խօսքը: Հուսկ, Բողոքականները, նոր ենթադրութիւններու խառնակոյտ մը ստեղծեցին խնդրոյ նիւթը բացատրելու համար:

Անցեալ դարուն, տեսական անհամաձայնութենէն անցան գործնականին, երբ Յովսէփ Շմիթ, Մորմոնիներու «մարգարէն և նահապետը», իր հետեւողներուն մէջ մտցուց մարկիոնականներէն արդէն գործադրուած փոխանորդարար մկրտութիւնը, այսինքն կենդանի անձերէ ստացուած մկրտութիւն մը ի նպաստ չմկրտուած մեռելներու: Հաւատարիմ իրենց վարդապետին խօսքին, այսօր, Միացեալ հա-հանգներու մէջ, մէկ միլիոն Մորմոնիներ կը գործադրեն այս փոխանորդարար մկրտութիւնը, և յամառօրէն Ուղղափառները և Բողոքականները կը մեղադրեն ու կը յանդիմանեն մոռցած և դրժած ըլլալուն — կ'ըսեն իրենք — ասոր նկատմամբ Առաքեալին վարդապետութիւնը:

Կարծիքներու այսքան անստուգութեան և եղելութիւններու այսչափ մտամոլորութեան մէջ, կը հասնի ըզճացուած և հարկաւոր գրութիւնը որ Հ. Բեռնարդոս Մ. Ֆոքսինի վերջերս հրատարակեց Ամերիկայի մէջ Those who are baptized for the dead (The Hefferman Press Worcester, Mass 1951): Ուսումնասիրութիւնս պօղոսեան այս անցքին կը վերընծայէ իր բովանդակ յստակութիւնը և ամբողջական